

ŠTÚDIE

ARMÁDA A MESTSKÁ SPOLOČNOSŤ NA SLOVENSKU
V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ (NÁČRT PROBLEMATIKY)*

LUBOMÍR LIPTÁK

LIPTÁK, L. : Army and the urban community during the inter-war period in Slovakia
Vojenská história, 3, 3, 1999, pp 3 – 19, Bratislava

The author is one of the most significant Slovak historians of the 20th century. When processing this historical topic he focused attention on four areas of interest: army and the economy of the town, construction of barracks and urbanism, army and cultural life in the town, influence of the military garrison on political and national situation in the town. In the introductory part he pays attention to the relations of Slovak towns to military garrisons within the former monarchy from the last third of the 19th century until its disintegration in 1918. The main part of his contribution is oriented, from the contents or factography detail point of view, to the clarification of relation Slovak town – the Army after 1918 and to the development of various interactions during the two decades of inter-war Czechoslovakia existence.

Military History. Army and urban community during the inter-war period. Czechoslovakia.

Historický výskum pôsobenia armády v modernom slovenskom meste sa stal aktuálnym na priesečníku dvoch tém. Tradičná téma historiografie, dejiny miest v posledných rokoch bola rozšírená aj na novšie obdobia.¹ Po prvých sondách do štruktúry a mechanizmov fungovania mesta je tu potreba hlbšie analyzovať jednotlivé fenomény ovplyvňujúce jeho život a armáda medzi ne isto patrí. Na druhej strane aj výskum armády a prvé syntézy, predovšetkým *Vojenské dejiny Slovenska* demonštrovali potrebu zaradiť vojenský prvok do širšieho spoločenského kontextu. To sa samozrejme robilo aj v uplynulých desaťročiach, ale obmedzovalo sa v zhode s dobovou ideológiou prevažne iba na sféru politiky a aj v jej rámci na úzko chápané „revolučné tradície“; na opačnom póle boli zdôrazňované najmä represívne funkcie armády.

Rok 1918 nie je ako východisko pre skúmanie vplyvu armády na život mesta najideálnejší, na jeho sformovanie do modernej podoby majú vplyv udalosti a procesy ešte z 19. storočia. Predovšetkým to bolo zavedenie všeobecnej brannej povinnosti roku 1868 a s tým súvisiaca nevyhnutnosť prejsť úplne na kasárenské ubytovanie vojsk. Stále posádky jestvovali samozrejme i predtým, ale teraz dostali trvalejší a všeobecnejší charakter a iný rozmer. Všeobecná vojenská povinnosť, aj keď bola uplatňovaná nedôsledne, viedla k zmenám sociálneho zloženia armády, ktorá sa už oveľa viac podobala prierezu civilnej spoločnosti. Paralelne prebiehali aj významné zmeny v dôstojníckom zbore, najmä zvyšovanie kvalifikácie a intenzívne prenikanie doň nešľachtických, predovšetkým meštianskych živlov, čo malo význam aj z hľadiska našej témy.

Pôsobenie stálej posádky a vyšších veliteľstiev sa prejavovalo mnohostranne, v tomto texte si budeme všimnúť najmä tieto tematické okruhy:

1. Armáda a ekonomika mesta.
2. Výstavba kasární a urbanizmus.

*Rozšírený text prednášky zo seminára Vojenského historického ústavu 22. marca 1999 v Bratislave.

¹MANNOVÁ, E. /ed. /: Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989. Bratislava AEP 1998.

3. Armáda a kultúrny život mesta.

4. Pôsobenie posádky na politickú a národnostnú situáciu v meste.

Pravdepodobne to boli predovšetkým hospodárske dôvody, ktoré viedli k pozitívnemu vzťahu miest k vytváraniu stálych posádok. Jedným z nástrojov na trvalé pripútanie posádky k mestu bola výstavba kasární. Tie sa iba čiastočne budovali zo štátnych prostriedkov, väčšinou ich stavali župy a mestá, ktoré ich potom eráru prenajímali. V Trenčíne župa postavila roku 1886 kasárne pre pluk spoločnej armády za 375 000 zlatých, na stavbu si vzala úver od I. Bratislavskej sporiteľne na 6, 5 % úrok na 34 rokov.² Vybudovali moderné pavilónové kasárne, 4 dvojposchodové a 3 jednoposchodové budovy mimo dovtedajšieho areálu mesta. Stavba zvýšila ceny okolitých pozemkov, na ktorých sa začala stavať nová, reprezentačná ulica. Od sedemdesiatych rokov sa mesto snažilo o umiestnenie aj jednotky honvédov. Na kúpu pozemkov pre kasáreň si vzalo pôžičku a roku 1889 mestská rada stavbu kasárne schválila. Roku 1904 postavilo mesto ďalšie baraky pre ubytovanie 600 chlapov počas vojenských cvičení. Pre vojenskú hudbu prenajímalo posádke zrušený mestský hotel v centre. Peniaze, ktoré plynuli do pokladnice mesta počas vojenských cvičení, boli značné. Roku 1888 záložní dôstojníci strávili v miestnych hoteloch 249 nocí, v súkromných barakoch podnikateľa Sterna bolo 35 090 prenocovaní príslušníkov spoločnej armády a 3 960 honvédov. V súkromnej kasárni podnikateľa Toscana to bolo 13 280 a 13 376 prenocovaní.³ Aj po výstavbe kasárne roku 1901 ešte „vyprodukovali“ dôstojníci 254 prenocovaní v hoteloch a vojaci v Sternových barakoch 34. 164.⁴ Napriek veľkému zadlženiu mesta, keď ministerstvo ohlásilo roku 1912 zámer rozšíriť miestnu posádku honvédov bolo mesto ochotné investovať do stavby ďalšej kasárne. V úvode uznesenia mestské zastupiteľstvo konštatuje: „Verejnosť slobodného kráľovského mesta v túžbe po hospodárskom a kultúrnom rozvoji mesta rozhodla, že i za cenu občanov zatážujúcich obetí a primerane hmotným silám vystavia pre uhorské kráľovské honvédstvo kasáreň.“⁵ I za cenu dlhodobého zadlženia stavali aj ďalšie mestá, napríklad Prešov postavil roku 1885 kasárne za 45 000 zlatých.⁶ V Lučenci roku 1910 kasárne mali hodnotu 2 335 600 K a dôchodok z nich bol 135 035 K z celkového majetku mesta 3 415 600 K a dôchodku 185 440 K.⁷

Priame hospodárske prínosy zo stálej posádky pre obyvateľov mesta plynuli aj z prenajímania bytov pre dôstojníkov, zvýšenia počtu solventných obyvateľov, z priamych dodávok pre posádku produktov, ktoré si armáda nezaobstarávala centralizovane, ale z miestnych zdrojov, ako chlieb, mäso, mlieko, zelenina, zemiaky, seno, slama kýmna aj posteľná, drevo na vykurovanie. Vojsko znamenalo zárobok pre živnostníkov, predovšetkým pre pohostinstvá všetkých kategórií od kaviarní cez krčmy až po nevestínce, ale aj pre stavebné remeslá, obuvníkov, krajčírův. Tento hospodársky prínos treba posudzovať z optiky rozmerov vtedajších miest. Košice mali roku 1891 28 884 obyvateľov, popri nich 2994 vojakov spoločnej armády, 527 husárov a 64 žandárov. Trenčín s 2 plukmi posádky mal roku 1910 7800 obyvateľov, Nit-ra s 2 plukmi 16 600 a Komárno s 3 plukmi 22 300 obyvateľov. Stabilizácia a rast posádok prebiehali na konci storočia, teda v období, keď bola väčšina miest v zložitej hospodárskej situácii. Mestá strácali starú hospodársku základňu, založenú na cechovom remesle a obchode a priemysel sa ešte len začal rozvíjať. Mestá prišli aj o mnohé tradičné príjmy z regálov a mýta, vojsko sa javilo ako jedno z východísk.

²Vágvölgyi Lap, 3. 1. 1886. Stavbu kasární z verejných prostriedkov upravovali zákony č. XXXVI z r. 1879, XX / 1879 a 73 / 1890.

³Vágvölgyi Lap, 12. 5. 1889.

⁴1901 – évről szóló polgármesterei jelentése. Trenčín, 1912, s. 20.

⁵1913 – évről szóló polgármesterei jelentése. Trenčín 1914, s. 31.

⁶Roku 1896 postavili rozsiahle kasárne pre delostrelcov za 340 000 zl. s 20 budovami. Dejiny Prešova 2., Košice 1965, s. 17.

⁷Magyarország vármegyei és városai. Nógrád vármegye, s. 688. Prítiahnutie vojska do Trnavy vyzdvihoval magistrát pri oslavách 25. výročia úradovania starostu Francisciho ako jeho osobitnú zásluhu. ŠOKA Trnava, MGTA. Zápisnice zastupiteľstva II., 204. Zápisnica za 13. 2. 1901.

Výbor pre podporu blahobytu Trenčianskej župy na svojom prvom zasadnutí 30. 12. 1906 žiadal ako jeden z prostriedkov oživenia hospodárstva župy aj „umiestnenie stálej posádky v Žiline“.⁸

V oblasti kultúry je dobre známe pôsobenie najmä vojenských hudieb, ktoré obohacovali hudobný život mesta novými žánrami, na rozdiel od miestnych amatérskych alebo cirkevných kapiel boli schopné reprodukovat' aj vážnu hudbu komponovanú pre väčšie telesá. Často ich viedli vynikajúci hudobníci, napríklad Franz Lehár v 25. pešom pluku v Lučenci alebo Leopold Kohout pri 67. pešom pluku v Prešove, organizátor koncertov symfonickej hudby v meste.⁹ Koncerty vojenských hudieb v parkoch, pri slávnostiach boli prístupné každému, čo v čase doznievajúcej stavovskej spoločnosti malo veľký význam. Vojenské hudby tak spoluplytvárili nové, občianske verejné priestory (park, promenáda), boli nevyhnutnou súčasťou nielen tradičných slávností, ako sú procesie ale zúčastňovali sa aj na nových aktivitách – na občianskych slávnostiach, jubileách, výročiach politických udalostí až po spoluprácu pri filmových predstaveniach.¹⁰

V literatúre, i keď to nebolo zatiaľ predmetom monografického výskumu, možno nájsť veľa údajov o účasti dôstojníkov a poddôstojníkov pri začiatkoch športu a zakladaní športových klubov, pri propagácii nielen tradičných disciplín, ako šerm, jazdectvo, ale aj lyžovanie, cyklistika, vodných športov i loptových hier. Podrobný výskum iste ukáže aj vplyv armády na postupnú demokratizáciu zábavy, ktorá sa napríklad pri plesoch a tanečných zábavách dostávala v osemdesiatych rokoch do krízy. Mešťanstvo a s nimi dôstojníci nestačili sledovať aristokraciou kanonizované a finančne vyčerpávajúce vzory. Tanečná zábava so zdôraznením jednoduchých toaliet, akú usporiadali v kasárňach dôstojníci 71. pluku roku 1888, sa z dnešného hľadiska zdá banálnou samozrejmosťou, ale v tom čase bola prelomom do stavovských bariér.¹¹ Dôstojníci a poddôstojníci so svojimi rodinami rozširovali okruh konzumentov zábavy a kultúry, predstavovanej kočovnými divadelnými spoločnosťami, ktorý bol v menších mestách obmedzený, niekedy nedostatočný.

Starý blokový typ kasárne v centre mesta, chápanej súčasne aj ako akási pevnosť a základňa pre zásahy proti nepokojom, sa aj u nás v poslednej tretine 19. storočia intenzívne nahradzoval novým, z Anglicka prevzatým typom pavilónovej kasárne. Nové kasárne sa už stavali na okrajoch mesta s dostatkom priestoru na pavilónové usporiadanie objektov i pre cvičenie. Ako dôvod sa uvádza aj hygiena, v starých uzavretých blokoch a ubytovacích sálach bola vysoká úmrtnosť vojakov. Moderné ubytovanie, na jednej izbe 18 – 24 vojakov s predpísaným minimom 4,5 m² na muža bolo výhodnejšie aj z hľadiska udržiavania disciplíny, výchovy. Význam mala aj blízkosť cvičísk mimo mesta, pretože namiesto tradičného poradového výcviku a prípravy na prehliadky vo výcviku čoraz viac prevažovala taktická príprava. V rovnakom čase ako kasárne vykročili na okraj mesta aj továrne, nasledovala stavba komunikácií a tam, kde už jestvovali, aj ďalších inžinierskych sietí – vodovodu, elektrického a plynového rozvodu, čím sa otvárali nové urbanistické priestory. Mesto „nasledovalo“ kasárne v Bratislave,

⁸Vágvölgyi Lap, 6. 1. 1907.

⁹Kohout pracoval v meste 30 rokov, propagoval aj českú hudbu /Dvořák, Smetana/. Jeho nástupcom na čele vojenskej hudby až do r. 1914 bol český skladateľ František Hoffmann. (Dejiny Prešova 2. Košice 1965, s. 109).

¹⁰Pri otvorení kina Royal Bioskop v Lučenci roku 1909 vojenská kapela hrala sprievod k nemému filmu. Neskôr ju umiestnili za oponu, aby nerušila osvetlením nôt; r. 1913 ju nahradila lacnejšia „elektrická hudba, ktorá dokáže nahradiť 40-členný orchester“. MACEK, V. – PAŠTEKOVÁ, J. : Dejiny slovenskej kinematografie. Bratislava, Osveha 1997, s. 11. Účinkovanie vojenských hudieb v kaviarňach, v divadlách často napádali organizácie profesionálnych hudobníkov, ale bolo bežné až do prvej svetovej vojny a vyskytovalo sa aj po nej.

¹¹Dopisovateľ trenčianskeho týždenníka pri opise zábavy v dôstojníckej jedálni zdôrazňoval, že toalety dám boli pekné, ale bez zbytočného luxusu. Vyslovil nádej, že ak sa to presadí, znova sa oživi v meste spoločenský život. Vágvölgyi Lap, 5. 2. 1887. Od aristokracie prevzatý zvyk, že na každý bál sa špeciálne šitli šaty vo Viedni alebo prinajmenej v Prešporku, vyradil z plesovej sezóny dôstojnícke manželky.

v Trenčíne, v Nitre i inde.¹² Hygienické prepisy a normy pre stavbu kasární podporili rast štandardu výstavby, potreba kvalitných bytov pre dôstojníkov podporovala stavebný ruch.

Najnápadnejším spôsobom zapojenia armády do politického života na miestnej úrovni bolo represívne využívanie asistencií pri voľbách, štrajkoch, pri nastoľovaní verejného poriadku a potláčaní rôznych nepokojov, ako boli napríklad protizidovské výtržnosti v osemdesiatych rokoch v Bratislave alebo v Trnave¹³. Armáda sa držala bokom jedného z najvýznamnejších politických fenoménov konca storočia, vytvárania masových politických strán, avšak už svojou prítomnosťou v meste ovplyvňovala ďalší vtedajší významný politický jav – národnostnú otázku. Nemecko-maďarský ráz dôstojníckeho zboru automaticky pôsobil prinajmenšom ako urýchľovač „odslovenčenia“ meštianstva. Na druhej strane veľká časť dôstojníckeho zboru patrila medzi natositeľov idey monarchie, nemčina im umožňovala voľne sa pohybovať po svete posádok, roztrúsených po celej ríši. Súčasť uhorskej štátnej koncepcie, maďarizácia, sa však neobracala iba proti Slovákom, Rusínom, Rumunom atď., ale aj proti v mestách vplyvnému nemeckému živlu, resp. proti silným prvkom nemeckej kultúry meštianstva. V každom prípade situácia bola natoľko komplikovaná, že bez analytického skúmania, je neprímerané robiť ďalekosiahle závery iba na základe všeobecných štatistických údajov o národnej príslušnosti jednotiek. V Košiciach sa stala v rokoch pred vojnou predmetom nacionalistických vášní dokonca aj kvalitná a obľúbená vojenská hudba. Vyčítali jej nemecky tlačené programy, hranie rakúskej hymny *Gott erhalte* aj pri cirkevných sviatkoch. Dňa 15. 9. 1905 sa Abovsko-turnianska župa uzniesla, aby obce a spolky nepozývali vojenské hudby ani na „národné“, ani na cirkevné sviatky.¹⁴ Už predtým vyvolalo škandál odmietnutie vojenskej hudby, ktorá pôsobila aj ako divadelný orchester, zahrať počas predstavenia „*Kossuthovu nótu*“.

Zložitosť otázky národnostného zloženia armády na mesto podčiarkoval aj vtedajší spôsob doplňovania plukov, ktorý pôsobil, že v niektorých posádkach na území Slovenska bola prevažnosť vojakov slovenskej národnosti. O spôsobe života vojakov v tom čase vieme primárne, aby sa dali z toho vyvodzovať spoľahlivé závery, v každom prípade vojaci mali kontakty najmä s tými vrstvami obyvateľstva, ktorých sa maďarizácia dotkla menej a povrchnejšie, dôstojníci zasa s intenzívne maďarizovanými „lepšími ľuďmi“. Služba vo vojsku ako životná skúsenosť mohla mať rôzny vplyv na vojakov v prostredí slovenskom a inonárodnom, ale i tu dá odpoveď až podrobnejší výskum. Problém však treba na tomto mieste aspoň pripomenúť, pretože po roku 1918 sa znova objavuje v paradoxne inovovanej podobe.

Najnápadnejšou zmenou vo vzťahu mesto – armáda po roku 1918 je zvýšenie počtu posádok, dôsledok zmeny geopolitického postavenia Slovenska.¹⁵ Zväčšil sa počet veľkých posá-

¹²Niekde sa ešte stavali alebo rekonštruovali aj kasárne v podobe klasických uzavretých dvorov v širších centrách, napr. v Nových Zámkoch, v Košiciach. V Košiciach však už kasárne pre vozatajstvo, sklady, vojenská reálka a tábor pre vojakov na cvičení boli postavené na okraji mesta. Zaujímavým javom, ktorý by si zaslužil výskum, sú vojenské tábory na okraji miest, výsledok nevyhnutnosti pravidelne precvičovať vojská zostavené na základe všeobecnej brannej povinnosti. Pre tisíce vojakov zhromaždených „na manévre“ sa stavali stanové tábory s natrvalo vybudovanou časťou služieb, stajňami pre kone jazdy a delostrelectva, murovanými vstupnými bránami. V niektorých centrách, napríklad aj v Košiciach sa pri cvičeniach sústreďilo až 18 000 mužov a 1700 koní. Die Habsburgermonarchie, V. Die bewaffnete Macht, s. 677 a nasl. V Nitre takýto tábor slúžil aj ako miesto zábav a slávností pre mešťanov. Magyarországi vármegyék és városai, Nyitra vármegye, s. 35.

¹³V Trnave vojsko potlačilo protizidovské výtržnosti na žiadost' podžupana 4. 10. 1882, na druhý deň vyžiadali ešte jednu stoťinu. ŠOKA Trnava. MGTA. Protokoly II., 185. Zápisnica č. 65.

¹⁴POTEMRA, M.: Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. I. Košice 1981. Úvodná štúdia a bibliografia ilustruje rozsah vplyvu plukových hudieb, ktorých bolo občas v meste až 5 na kultúrnu klimu mesta ale i zrážku maďarského nacionálneho živlu s vojenským „rakúskym“, vzhľadom na prevažujúce osobné zloženie hudieb vlastne českým.

¹⁵Údaje o zmenách posádok a posádkových miest na základe textov: DANGL, Vojtech: Vývoj, organizácia, vnútorná štruktúra a dislokácia pozemných síl Rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska v rokoch 1868 – 1914. In: Sešity príspevků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, č. 4 – 5, 1977, s. 67 – 134. Pre obdobie 1918 – 1938 text Miloslava Čaploviča v syntéze Vojenskej dejiny Slovenska IV., 1914 – 1939, s. 139 – 148, doplnené údajmi z VHA Trnava, fond Zemské vojenské veliteľstvo Bratislava 1919 – 1939, ďalej zo spisov a kroník útvarov a posádok.

dok, za ktoré považujeme tie, kde sídlil aspoň jeden pluk. Roku 1914 bolo takýchto posádok 9, roku 1938 už 22, z toho však 4 (Myjava, Brezno Topoľčany a Kremnica) sa nimi stali až roku 1938. Najväčšie posádky mali aj teraz dve najväčšie mestá Slovenska: v Bratislave roku 1922 sídlili 4 pluky, v Košiciach 5 plukov a množstvo menších jednotiek i vyšších veliteľstiev. Svoj status si zachovali tradičné silné vojenské centrá: Komárno, Trenčín, Lučenec, Prešov, Nitra, B. Bystrica, Levoča. Niektoré mestá, pred vojnou iba s malou posádkou, sa stali plukovnými sídlami (Trnava, N. Zámky, Jelšava). Novými silnými posádkami sa stali Žilina (3 pluky), Piešťany (2 pluky), Ružomberok (2 pluky), ďalej Michalovce, Levoča, Poprad, Martin, Dolný Kubín, Kežmarok, Topoľčany.

Nové hranice viedli k oslabeniu niektorých posádok (Komárno, Rožňava, Nitra) na druhej strane k rozptylu menších jednotiek (práporov, oddielov) do menších miest na juhu (Sereď, Parkán, Šahy, Levice, Fiľakovo, Tornaľa, Trebišov, Betliar) i na severe a východe (Mikuláš, Podolíneč, Spišská Nová Ves, Vranov, Sečovce). K ďalšiemu rozptylu viedol technický rozvoj (letiská, automobilové dielne) a zvýšené nároky na logistiku v podobe skladov, opravovní (Leopoldov, Nové Mesto nad Váhom).

Umiestnenie nových posádok v často malých mestečkách nebolo bez problémov. V niektorých prípadoch akoby sa vracali pomery pred viacerých desaťročí. Vojaci boli ubytováni v opustených a často spustených majeroch v okolí miest, v továrenských halách, v tehelniach, maštaliach, stodolách. Veľké problémy boli s ustajňovaním koní jazdeckých a delostreleckých jednotiek, ktoré boli chúlustivejšie ako vojaci. Veliteľstvá boli umiestňované v kaštieloch, v súkromných prenajatých budovách a tento stav trval niekedy dosť dlho. Hraničiar sky prápor č. 10 v Trebišove bol ubytovaný v baraku sezónnych robotníkov v tehelni, v robotníckych ubytovniach cukrovaru a jeho veliteľstvo v Andrásyho kaštieli. Minister národnej obrany Udržal priznal roku 1922 pri inšpekcii katastrofálny stav ubytovania¹⁶ a roku 1924 sa už časť práporu sťahovala do nových kasární. Z kaštiela však definitívne odišli až roku 1935.

V Mikuláši najprv riešili umiestnenie horského práporu výstavbou barakového tábora (1921). Mesto onedlho vyčlenilo pozemok na stavbu kasární, na ktoré dostalo príspevok od štátu 18 mil. Kč.¹⁷ V Dolnom Kubíne boli vojaci ubytovaní v barakoch, mesto začalo stavať kasárne až roku 1929.¹⁸ Nové kasárne vznikali podobne ako pred vojnou na okrajoch miest a otvárali nové urbanizačné priestory, napr. v Martine smerom na sever. Stavebná činnosť armády a pre armádu v medzivojnovom období vyžaduje však monografický výskum, nielen pre svoj rozsah, ale aj niektoré špecifické javy, najmä stavbu opevnení, letísk, skladov, veľkých opravárenských zariadení. O niektoré významné budovy v prevratových časoch armáda aj prišla, napríklad o budovu veliteľstva zboru v Bratislave pri moste cez Dunaj,¹⁹ ktorú obsadila štátna správa a Zemské vojenské veliteľstvo bolo umiestnené iba núdzovo v Grassalkovichovom paláci. V Košiciach obsadilo kasárne na Hlavnej ulici roku 1919 policajné riaditeľstvo a uvoľnilo budovu pre peší pluk č. 32, až keď si roku 1931 postavilo novú budovu. V Ružomberku umiestnili v časti nových kasární meštiansku školu, časť č. V. horského práporu bola v barakoch záložnej nemocnice, časť v Likavke. Roku 1926 postavili pre meštianku novú budovu a kasárne vrátili vojsku.²⁰ Na umiestnení vojsk možno sledovať aj krivku záujmu o armádu a jej miesto v štátnej politike: od postoja k vojsku ako nutnému zlu v dvadsiatych rokoch, k drastickým úsporným opatreniam počiatkom tridsiatych a vynútenú revíziu postoja po príchode Hitlera k moci.

¹⁶VHA Trnava, Hraničiar sky prápor 10, Trebišov. Kronika, 1922.

¹⁷Dvojposchodovú kasáreň dokončili koncom r. 1923, a r. 1927 postavili pre vojsko ďalšie budovy vrátane dôstojníckej jedálne, zátíšia pre vojakov, kina. VHA Trnava, Horský prápor IV, Liptovský Mikuláš. Kronika, 1922, 1924, 1927.

¹⁸Pri prehliadke práporu zástupcom ZVV v Bratislave odovzdali mu Pamätný spis, v ktorom žiadali namiesto nevyhovujúcich barakov postaviť riadnu kasáreň, ďalší obytný dom pre gážistov a zátíšie pre vojakov. VHA Trnava, Horský prápor III, Dolný Kubín. Kronika 1920 – 1925. Prílohy.

¹⁹V súčasnosti je v budove umiestnená časť Komenského univerzity.

²⁰VHA Trnava, Horský prápor V, Ružomberok. Kronika, 1926.

Podobne ako v rokoch pred prvou svetovou vojnou pre urýchlenú výstavbu kasární bolo podnetom zvýšenie stavu vojska a predĺženie vojenskej služby. Dlho odkladanú stavbu kasární v pohraničnom Parkani skolaudovali až roku 1937, boli však veľmi moderné: každá rota mala svoju budovu a dobre vybavenú umyváreň, v kasární bol vodovod, kuchyňa, osobitná budova pre zátišie s predajňou, klubovňou a čítárňou, osobitná budova s divadelnou sálou, fungujúcou aj ako kino.²¹

Mestá mali na stálej vojenskej posádke záujem podobne ako pred vojnou, ale na rozdiel od predvojnových rokov hospodárska situácia bola pre investície do kasární nepriaznivejšia. Napríklad v Nových Zámkoch mali roku 1931 kasárne hodnotu asi 3 milióny korún, mesto do nich z vlastných peňazí roku 1928 investovalo 320 000 Kč, za ubytovanie vojska však dostávalo ročne iba 16 000 Kč. Mesto teda 20 rokov nemalo mať z kasární žiadny príjem. Pretože potom iste by boli znova potrebné opravy, ponúko ich vojsku buď do bezplatného užívania a s tým, že ich erár bude udržiavať, alebo za vyššie poplatky. Ministerstvo oba varianty odmietlo „zo zásadných dôvodov“.²² Búrlivá výstavba vojenských objektov od polovice tridsiatych rokov nezaťažovala iba štátny rozpočet, ale aj mestá, napríklad Banská Bystrica si vzala miliónové úvery na stavbu kasárne, budovy pre veliteľstvo zboru a na rekonštrukciu starších kasární pre školu dôstojníkov pechoty v zálohe.²³

Na udržanie a rozšírenie posádok boli mestá ochotné aj na niekedy riskantné finančné operácie. Počas rokovaní o rozšírenie cyklistických kasární v Leviciach mesto, ktoré malo majetok za 14 miliónov, zatŕžený však hypotékami za 8 miliónov korún, bolo ochotné vyňať kasárne v cene 2 milióny zo zadĺženia a odovzdať ich vojsku napriek tomu, že by to malo „nesporný vplyv na bonitu mesta s ohľadom záruk na pôžičky“. Mestské zastupiteľstvo argumentovalo jednoznačne: „Intenciou odovzdania je, aby miestna posádka mohla byť rozšírená, taktiež, aby otázka ubytovania vojska v Leviciach bola definitívne a uspokojujúcim spôsobom vyriešená. Mesto je len preto ochotné darovať vojenskému eráru zdarma tak cenný objekt, aby početný stav vojenskej posádky bol zvýšený nad dnešný stav, ďalej aby mesto zo svojej strany podporovalo možnosť rozšírenia posádky a tým rozvoj miestneho obchodu a priemyslu a konečne, aby v budúcnosti tak mesto samo, ako aj obyvateľstvo mesta bolo oslobodené spod povinností a ťarchy vojenského ubytovania“.²⁴ Pri stavbe novej kasárne žiadali zamestnať výlučne miestnych robotníkov a remeselníkov, a to aj vtedy, ak by ich ponuky boli o 5 percent drahšie.

Povedľa ubytovania vojakov bolo dlho páčivým problémom aj ubytovanie dôstojníkov a vojenských gázistov. Rakúsko-uhorská armáda, aspoň sme sa s tým v literatúre nestretli, nestavala osobitné bytové objekty pre profesionálnych vojakov. Slobodní dôstojníci bývali v kasárňach alebo v podnájdoch, ženatí si hľadali byty na voľnom trhu. V predvojnových desaťročiach bola výstavba nájomných domov vyhľadávanou a výhodnou investíciou, vznik posádky viedol automaticky k rýchlej stavbe potrebných bytov. Počas vojny a po nej výstavba bytov stagnovala, a ani ochrana nájomníkov v prvých povojnových rokoch výstavbu bytov nepodporovala. O katastrofálnom ubytovaní profesionálnych vojakov máme správy zo starých aj nových posádok. V Komárne museli byty pre dôstojníkov konfiškovať, čo vyvolávalo nespokojnosť mešťanov, pretože za prenájom dostávali úradné ceny, čo pri bytovej núdzi v meste bol iba zlomok voľných cien.²⁵ V Starej Ľubovni, kde prišiel roku 1920 IX., horský prápor „obyvateľstvo bolo voči vojsku veľmi zaujaté. Dôstojníci si nemohli nájsť ubytovanie, a pre-

²¹VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 11, Parkáň. Kronika, 1937.

²²VHA Trnava, ZVV Bratislava, 1931, kr. 111.

²³VHA Trnava, ZVV Bratislava, 1936, kr. 146. Intendencia.

²⁴Uznesenie mestského zastupiteľstva Levice z 31. 3. 1935. VHA Trnava, ZVV Bratislava, 1935, kr. 135. Intendencia.

²⁵Komáromi Lapok, 24. 4. 1920. V Komárne sa usporadúvali početné vojenské kurzy, dôstojníkov ubytovával z dôstojníkov a civilistov zložený Bytový výbor. Za ubytovanie platili denne 70 halierov.

to spávali v kanceláriách. Až za asistencie četníkov si byty vynútili a ukázalo sa, že je ich dost.“²⁶ Ešte ani v tridsiatych rokoch neboli presuny vyšších veliteľstiev bez problémov. Vytvorenie veliteľstva V. zboru v Trenčíne koncom roka 1935 privedlo v priebehu roka 1936 do mesta 3 generálov, 77 dôstojníkov, 15 rotmajstrov.“ Mesto so svojimi 12 000 obyvateľmi nestačilo pojať väčší počet dôstojníkov, gážístov i civilných zamestnancov. Keď 1. októbra 1935 začal väčší dopyt po izbách, o rodinných bytoch ani nehovoriac, byty za niekoľko dní zdraželi až o 80 percent. Aj ostatné predmety dennej potreby, po ktorých nastal väčší dopyt, rýchlo zdraželi. V tomto ohľade sa obyvateľstvo Trenčína veľmi ľahko a rýchlo prispôsobilo zmeneným pomerom.“²⁷ V septembri 1937 vytvorené veliteľstvo 15. divízie museli dočasne umiestniť v Trenčianskych Tepliciach. Roku 1936 sa začala stavať rozsiahla budova veliteľstva zboru, v jeho okolí sa rýchlo dokončilo niekoľko nájomných súkromných domov, v ktorých sa ubytovali dôstojníci, i keď za neprimerane vysoké nájomné, dvojizbový byt za 480 – 520 Kč, troj-izbový za 550 – 580 Kč.²⁸

Bytová núdza nútila vojenskú správu stavať byty vo vlastnej réžii. V Bratislave kolaudovali prvé domy na Škovránčej ulici roku 1925, o rok neskôr na Trnavskej ceste. Takéto domy, zvlášť pre dôstojníkov a zvlášť pre rotmajstrov (Trenčín, Nitra) sa stavali aj v iných mestách. V Ružomberku už roku 1921 „založili Obecne prospesné stavebné družstvo vojenských gážístov“, o jeho činnosti zatiaľ údaje nemáme. V Nitre roku začiatkom dvadsiatych rokov bolo nájomné za jednu izbu 200 – 800 Kč mesačne, v novej štátnej budove daňových úradov si mohli dôstojníci prenajať 2 – 3 izbové byty už za 1200 – 2000 Kč ročne.²⁹ Bytový problém sa riešil rôznymi spôsobmi ale pretrvával ešte aj v tridsiatych rokoch. V troch kasárňach na Vajnorskej ceste v Bratislave roku 1934 slúžilo 47 ženatých dôstojníkov, 83 rotmajstrov a 2 civilní zamestnanci. Z toho zle bývalo 31, vôbec neubytovaných bolo 11 dôstojníkov a 11 rotmajstrov. Podľa zistenia vojenskej správy v Bratislave bolo voľných bytov dost, „ale tak drahých, že ich nie je možné bez ohrozenia existencie rodín nižších vojenských gážístov platiť.“³⁰ Jedným z riešení bolo, že MNO zaplatilo družstevný vklad za 25 bytov v Novej Dobe (+3 jednoizbových, 6 jednoizbových s kabinetom a 6 dvojizbových). Vklad splácali ministerstvu vo výške 4 percentá ročne. Podobné akcie sa robili aj v predchádzajúcich rokoch.

Hospodársky prínos posádky pre mestá uľahčoval ich postupnú akceptáciu aj tam, kde neboli spočiatku priaznivo prijaté, napríklad v spomínanej Starej Lubovni. „Hodne k tomu prispela aj skutočnosť, že z prítomnosti vojska malo obyvateľstvo hospodársky úžitok.“³¹ V nasledujúcich rokoch v zápase s Podolíncom o umiestnenie IX. horského práporu zástupcovia Lubovne ponúkali vojenskej správe zadarmo pozemky, tehlu, piesok za režíjnu cenu a výhodný prenájom pozemkov na cvičisko a strelicu. Komisia zo zástupcov civilných a vojenských úradov sa nakoniec však rozhodla pre Podolínce, kde už bola k dispozícii budova kláštora a gymnázia.³² Po postavení kasárne pre hraničiarsky prápor č. 10 v Trebišove siahli roty z okolitých dedín do posádky. Obecne zastupiteľstvo vo Veľatoch sa 31. 12. 1924 uznieslo vyslať deputáciu k ZVV do Užhorodu, aby posádku v dedine nechali, pretože „obec je bez života, obchodníci nepredávajú.“³³ Okresné živnostenské spoločenstvo v Bardejove, keď sa dozvedeli o úvahách odstrániť z mesta XI. horský prápor, žiadalo o ponechanie posádky s odôvodnením: „Pred prevratom obyvateľstvo a živnostníci mesta Bardejova mali čulý styk s Poľskom. Teraz zavreté hranice udusili všetok bývalý obchodný ruch. Iba čiastočne to

²⁶VHA Trnava, Horský prápor IX., Kronika, 1920.

²⁷VHA Trnava. Veliteľstvo V. zboru Trenčín. Kroniky, válečné denníky II., 1936.

²⁸Tamže.

²⁹Nyitrai Lapok, 28. 7. 1922.

³⁰VHA Trnava, ZVV Bratislava, 1935, kr. 135. Intendencia.

³¹VHA Trnava, Horský prápor IX. Kronika, 1920.

³²Tamže.

³³VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 10, Trebišov. Kronika, 1924.

nahradilo tu sídliace vojsko. V prípade, ak odíde tak živnostnícky stav ako aj roľníctvo, ktoré je biedne a chudobné príde celkom na mizinu. Samotné mesto investovalo veľké peniaze (pozemky) aby sa tu vojsko mohlo umiestniť. Táto investícia sa odchodom vojska stane márnou (pozemky) a daromnou. Z toho vyplýva, že celé mesto bude bité a odchod vojska pocíti každý.³⁴

Pri posudzovaní hospodárskeho pôsobenia posádky na mesto v medzivojnovom období treba brať do úvahy, že oproti stavu pred prvou svetovou vojnou boli posádky viac rozptýlené, a to aj do celkom malých miest. III. horský prápor v Dolnom Kubíne mal roku 1921 26 dôstojníkov, 32 rotmajstrov a 660 mužov, čo bolo 28 percent civilného i vojenského obyvateľstva mesta spolu. Aj vo väčších mestách s posádkou 1 – 2 plukov, z ktorých každý mal asi 50 dôstojníkov, 40 – 50 rotmajstrov a okolo 1200 mužov, pohyboval sa podiel vojakov na celom obyvateľstve medzi 10 – 20 percentami i viac. Aj keď nákup niektorých potravín pre vojakov bol centralizovaný (konzervy, tuky, strukoviny, korenie a iné) samotné dodávky chleba, mäsa a zeleniny znamenali pre miestnych obchodníkov taký veľký a stály obrat, že boli ochotní poskytovať aj značné zľavy. Vojak mal denne nárok na stravu za 5, 60 Kč, okrem štandardných raňajok – čierna alebo biela káva, na mäsitý obed z 200 g mäsa a dvakrát do týždňa aj mäsitú večeru.³⁵ Spotreba mäsa teda bola 83 kg ročne, trojnásobok civilného priemeru. Čiže jediný pluk v meste zjedol ročne okolo 300 kusov hovädzieho dobytky a 700 – 800 bravov. Vojak mal denne nárok na 700 g chleba, čo bol tiež takmer dvojnásobok civilnej spotreby v mestách. I keď vojak bol chudobný a ani dôstojníci nepatrili medzi finančne privilegovanú vrstvu, bol prínos posádky nesporný a mešťanmi vítaný aj preto, že išlo o stálu kúpnu silu, nezávislú od sezóny, hospodárskej konjunktúry alebo od kolísania kúpnej sily roľníkov v bezprostrednom okolí mestečka podľa úrody či neúrody.

Upozornili sme už na špecifickú hospodársku situáciu mnohých miest na konci 19. storočia, dlhý a ťaživý prechod medzi ich starým hospodárskym zázemím a novým, priemyselno-obchodným. V medzivojnovom období hospodársky význam posádok zdôraznil iný faktor, úpadok priemyslu a jeho faktická likvidácia v niektorých mestách. V Lučenci, ktorý bol pred vojnou jedným z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich miest na území Slovenska, boli zlikvidované dve smaltovne, strojárňe, na čas aj textilka a ostal skoro bez priemyslu. Iné veľké posádkové mesto Komárno rozvíjalo pred vojnou priemysel na pravom brehu Dunaja, teda v častiach, ktoré pripadli Maďarsku. V slovenskom Komárne ostala iba malá lodenica a muničná továrňe, ktorá však bola vzhľadom na hraničnú polohu zrušená. To sú extrémne prípady, ale celková zamestnanosť v priemysle na Slovensku bola roku 1937 približne rovnaká ako roku 1913, o to bola každá možnosť zárobku vzácnejšia.

Posádka nesporne znamenala aj posilnenie kultúrneho potenciálu mesta, po roku 1918 nielen tradičnými spôsobmi, ako boli koncerty plukových hudieb, rozšírenie radov konzumentov kultúry v meste a pod., ale aj oveľa aktívnejším zasahovaním vojakov do kultúrnej ponuky a atmosféry. Okrem tradičných vojenských hudieb³⁶ pri samostatných práporoch si vytvárali amatérske telesá, určené predovšetkým na obsluhu jednotky, ale ktoré veľmi rýchlo vystupovali aj na verejnosti. V Trebišove hudba hraničiarskeho práporu č. 10 si trúfala vystúpiť už po 14-dňovom návratu 7. 3. 1921 na akadémiu k narodeninám T. G. Masaryka a „získala si obdiv obecnstva.“³⁷ Na akadémiu, usporiadanej Sokolom, Červeným krížom, sociálnymi demokratmi a agrárnikmi zúčastnilo sa „také množstvo občianstva, že sál bol preplnený a ešte množstvo ľudí sa tiesnilo okolo okien a v predsieni.“³⁸ Horský prápor v Dolnom Kubíne mal

³⁴VHA Praha, MNO – Presidium 1927 – 1939, kr. č. 10566, 1933, sign. 786 / 18. Za dokument ďakujem M. Čaplovičovi.

³⁵Vojsko v republike Československé. Praha 1933.

³⁶Roku 1920 sa posádkové hudby menili na plukové. Výnosom MNO 49903 z 1. 4. 1920 bol stanovený stav hudieb na 1 kapelníka, 11 rotmajstrov z povolania, 32 mužov. VHA Trnava, ZVV Bratislava, 1920, kr. 89.

³⁷VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 10, Trebišov. Kronika, 1920.

³⁸Tamže.

dychový orchester i 17-členný sláčikový.³⁹ Vojenské hudby boli neoddeliteľnou súčasťou osláv T. G. Masaryka, M. R. Štefánika, 28. októbra a ďalších príležitostí, a to nielen na prehliadkach, ale aj na vtedy štandardných večerných „akadémiách.“ Spolupráca s civilnými spolkami bola veľmi častá a úzka. V Dolnom Kubíne vystúpili spolu so speváckym združením *Oravec*, roku 1925 vojaci s civilnými ochotníkmi nacvičili dokonca *Orfeu v podsvetí*, prvú ochotníkmi v meste nacvičenú operu.⁴⁰ Roku 1936 nacvičili *Madame Butterfly* a potom ju hrali aj v Ružomberku. Na rôznych oslavách účinkovalo aj vojenské sláčikové kvarteto, živá divadelná ochotnícka činnosť vyústila roku 1924 do vytvorenia spoločného „Divadelného odboru Hviezdoslavovej besedy a osvetových zborov II. a III. horského práporu.“ Podľa dohody mali hrať divadlá striedavo po slovensky a po česky.⁴¹ Hudba č. 11 hraničiarskeho práporu v Parkani vy-stupovala na rôznych slávnostiach, ale vojaci pomohli uviesť aj náročnú *Foglerovu omšu* v miestnom kostole. Parkanský spevácky krúžok, do ktorého chodili aj vojaci spolu so speváckym krúžkom práporu, na Vianoce 1935 predviedol v kostole slovenské koledy. „To bola pre mnohých Slovákov nezabudnuteľná slávnosť“, keď v maďarskom kostole boli po prvý krát spievané koledy. Je prirodzené, že koledy vzbudili pozornosť a záujem aj maďarského obyvateľstva, ktoré sa v tomto smere chovalo veľmi znášavo a koledy si tiež vypočulo.“⁴² V mestách s hudobnou tradíciou a čulým kultúrnym životom, ako bola napríklad Trnava, spolupráca domácich hudobníkov a kultúrnych zariadení s vojskom bola veľmi živá. Mikuláš Schneider-Trnavský hrával v kvartete spolu s dvoma vojenskými hudobníkmi a prednostom železničnej stanice. Hral na klavíri svoje skladby pri vítaní nováčikov v mestskom divadle; po nemecky spievala „pani majorová Pelikánová“.⁴³ Zatiaľ čo ešte roku 1920 si miestne noviny sťažujú, že „isté vrstvy obyvateľstva“ akékoľvek československé podujatie ignorujú“, o rok už po symfonických koncertoch hudby pešieho pluku č. 39 konštatovali že sa tešili obrovskému záujmu „príslušníkov všetkých národností a spoločenských tried. Aj u nás je koncertná sieň jediným miestom, kde sa zídu ľudia bez všetkých politických a straníckych vášní a hnevov“.⁴⁴ Program bol zámerne vybraný tak, aby vyhovel všetkým národnostiam: Liszt, Dvořák, Schneider-Trnavský, Grieg, Schubert. Dirigentom bol skladateľ Rudolf Piskáček.

Vystúpenia vojakov často pomáhali lámať ľady pôvodnej nedôvery a odstupu občanov k vojsku najmä v malých mestách. Dňa 28. 12. 1920 usporiadali v Podolínci vojaci spolu s miestnou Slovenskou besedou večierok s náročným hudobným programom. „Morálny význam akadémie bol veľký, pretože civilné obyvateľstvo po tejto stránke vojsko nepoznalo a bolo prekvapené, že príslušníci vojska pestujú hudbu a spev a dokážu so svojimi výkonnými vystúpiť na verejnosť. Po tejto akadémii úroveň vojska v očiach tunajšieho civilného obyvateľstva značne stúpala a v porovnaní s bývalým rakúskym, resp. maďarským vojskom priznáva nášmu v tomto ohľade veľké plus.“⁴⁵ Pravda, hudby a spevácke krúžky menších útvarov boli veľmi závislé od vhodnej osoby dirigenta i od zloženia jednotky. V Parkani zanikol veľmi agilný hudobný krúžok roku 1937, pretože dirigent, rotmajster J. Vinkler bol preložený do Brna a zmenilo sa zloženie práporu.“ Medzi mužstvom slovenskej národnosti, ktorým bol prápor doplňovaný, sa nenašiel sa dostatočný počet hudobníkov.“⁴⁶

³⁹VHA Trnava, Horský prápor III., Dolný Kubín. Kronika, 1921. Po príchode do III. horského práporu do Dolného Kubína z Honej Oravy sa ich hudby zlúčili. Roku 1924 pri oslavách B. Smetanu urobili program spolu s miestnou meštianskou školou, gymnáziom a obchodnou akadémiou. Podľa plagátu „Orchestráne čísla obstará orchester zostavený z vojenských a školských činiteľov.“ VHA Trnava, Horský prápor III., Trstená (D. Kubín). Kronika. Príloha č. 5.

⁴⁰VHA Trnava, Horský prápor III, Dolný Kubín. Kronika, 1926. V operách hrali aj miestni ochotníci.

⁴¹Tamže, 1924. Niektoré hry mali veľký úspech, ale napr. hru *Herkules versus Puma* časopis Orava (13. 9. 1924), odsúdil, pretože sa svojím „veľkomestským charakterom do Dolného Kubína nehodí“.

⁴²VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 11., Parkáň. Kronika, 1935.

⁴³Slovensko, 16. 10. 1921.

⁴⁴Slovensko, 20. 2. 1921. Prvý filharmonický koncert v Prešove po vojne usporiadala 24. 4. 1919 posádková hudba Košíc. „Koncert bol silne navštevovaný aj z maďarskej strany.“ (Šarišské hlasy, 13. 4. 1919).

⁴⁵VHA Trnava, Horský prápor IX. Kronika, 1920.

⁴⁶VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 11, Parkáň. Kronika, 1937.

Vo väčších mestách vojaci dopĺňovali hudobný a divadelný život o podujatia, ktoré by si mešťania sami sotva mohli dovoliť. V Ružomberku organizovala odbočka Zväzu čs. dôstojníctva roku 1925 už druhý koncert Českej filharmónie, osvetoví dôstojníci piatich horských práporov zo severného Slovenska zorganizovali roku 1924 veľkolepé predstavenie hry *Ján Žižka* so stovkami účinkujúcich, ktoré hrali na viacerých miestach.⁴⁷ Takéto „monstre predstavenia“ a atrakcie mali veľký úspech aj vo veľkých mestách, ako Bratislava a Košice, kde bol čulý hudobný a divadelný život a vojsko si okrem tradičných a obľúbených promenádnych koncertov ťažko hľadalo v kultúre vlastnú parketu.

V Bratislave na 1. mája 1920 vojsko spoluusporiadalo v Petržalke divadelné predstavenie *Ján Výrava*, 6. júna posádkový osvetový zbor zorganizoval na Kolibe divadelné predstavenie v prírode *Jánošík*.⁴⁸ Veľký ohlas mali koncerty spojených hudieb štyroch peších plukov (12, 17, 23 a 24) v záhrade Zemského vojenského veliteľstva.⁴⁹ Park bol osvetlený vojenskými reflektormi, čo bola účinná atrakcia, ktorú používali aj v iných mestách, najmä delostrelecké pluky. Takéto koncerty mali v Bratislave i v Košiciach tradíciu už z 19. storočia a boli asi prijímané ako príznak návratu k normálnosti. Vo veľkých mestách, ako Bratislava a Košice však vojaci hrali divadlo a usporadúvali koncerty viac pre vlastnú potrebu, „navonok“ vystupovali ako dôležití konzumenti, a tým aj sponzori profesionálnej kultúry a zábavy. V Košiciach veliteľstvo pešieho pluku č. 32 predplatilo lôž v divadle, pre dôstojníkov a rotmajstrov vybavilo zľavy, pre vojakov divadlo robilo pravidelne osobitné predstavenia.⁵⁰ V Bratislave hralo miestne divadlo pre vojakov pravidelne vo vojenskom zátiší, od roku 1921 boli v mestskom divadle každý štvrtok odpoľudňajšie predstavenia pre vojakov, v „československej“ sezóne pre Čechov a Slovákov, v nemeckej pre Nemcov, ktorých slúžilo v Bratislave veľa.⁵¹ Pri permanentných finančných ťažkostiach boli predstavenia pre vojakov, hoci aj za znížené vstupné, pre profesionálne divadlá veľkou pomocou.

Vojenské zátišia, ktorých kultúrnou činnosťou sa v tomto texte nezaobráame, pretože bola zameraná najmä do vnútra vojsk, umožňovali zasa vystúpenia civilným ochotníkom. V bratislavskom zátiší vystupoval roku 1926 Dramatický krúžok čs. rotmajstrov, Československý divadelný spolok, Dramatický krúžok Sokola a nemecká Kränzchenbühne.⁵² V Parkani zahrali v zátiší Sokoli *Tretí zvonění* a Miestny odbor Matice slovenskej *Bačovu ženu*.⁵³ Naopak, vystupovanie súborov a hudieb pri vojenských zátišiach pre civilné obyvateľstvo umožňovalo získavať finančné prostriedky na nákup kníh, predplatné na časopisy a noviny, prenájom filmov a pod pre vojakov.

Kultúrne a zábavné aktivity boli veľmi mnohostranné, od tradičných bálů dôstojníkov, rotmajstrov a zábav pre vojakov až po rôzne kurzy, odborné prednášky, napríklad o novinkách, akým bolo vtedy rádio. V niektorých mestečkách s málo rušným kultúrnym životom boli vojaci často poslednou záchranou, ako diváci i ako účinkujúci. Vo Vranove usporiadal v novembri 1926 večierok Miestny odbor Matice slovenskej, ale, ako zaznamenal kronikár, „program až na jedno číslo obstaral horský delostrelecký oddiel č. 262, jeho dôstojnícke sláčikové kvarteto, spevácky zbor a recitátor rotmajster Vyždáry“.⁵⁴ Na prelomenie izolácie vojska usporiadali roku 1927 spoločný ples štátnych zamestnancov a dôstojníkov a dôstojníci v sále miestneho kina zasa kurz moderných tancov. „Týmito tanečnými kurzami boli nadviazané priateľské styky so širšou civilnou spoločnosťou miestnych úradníkov a obchodnej triedy. Ako spoločenská udalosť mal kurz ten význam, že vo Vranove sa vlastne po prvýkrát schádzala pravidelne

⁴⁷VHA Trnava, Horský prápor IV, Liptovský Mikuláš. Kronika, 1924.

⁴⁸VHA Trnava, Posádkové veliteľstvo Bratislava. Kronika, 1920.

⁴⁹Tamže, 1928.

⁵⁰VHA Trnava, Peší pluk 32 Košice. Kronika, 1924, 1926.

⁵¹VHA Trnava, Posádkové veliteľstvo Bratislava. Kronika, 1921.

⁵²Tamže, 1926.

⁵³VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 11, Parkaň. Kronika 1937.

⁵⁴VHA Trnava, Delostrelecký oddiel 262, Čemerné (Vranov). Kronika, 1926.

spoločnosť inteligencie a pri tomto spoločenskom styku sa hovorilo výhradne po slovensky. Toto konštatovali a priznali aj miestni obyvatelia.⁵⁵

Kultúrne podujatia a zábavy mali významné miesto najmä pri prvých kontaktoch posádky s miestnou „spoločnosťou“. V Leviciach usporiadal starosta 25. 10. 1919 koncert v prospech nacionálne neutrálneho Červeného kríža. Maďarskí mešťania ako výskumní hliadku vyslali zatial iba dámy, ktoré, aby si zachovali tvár, dali si podmienku, že na koncert prídu v maďarskom kroji. „Pretože akadémia mala hlavný účel zblíženie civilov s tu umiestneným vojskom a civilnými československými úradmi, výbor túto podmienku prijal.“⁵⁶ Dámy prišli s maďarskými trikolórami, proti čomu starosta síce nezakročil, ale po slávnosti ich napomenul. Program bol vytlačený slovensko-maďarsky, taký bol aj obsah: *Uhorský tanec č. 18, Tárogató szólo, Nestískaj mi šuhaj rúčku, Dvořákov tanec č. 6 a Magyar népdalok*.

Podobný „integračný“ význam mali aj tenisové ihriská, ktoré si dôstojníci zriaďovali pri kasárňach, napríklad v Parkani, „kde pri hre boli nadväzované známosti s miestnym obyvateľstvom“.⁵⁷ Z oblasti telovýchovy okrem už pred vojnu známych kontaktov s obyvateľstvom pri šírení nových športov, ako futbal, korčuľovanie, lyžovanie, teraz aj volejbal, ľahká atletika, asi najväčší význam mal podiel armády na zakladaní a rozbiehaní Sokola, podľa vzoru ktorého sa potom zakladali aj iné podobné telovýchovno-spoločenské organizácie, ako Orol, robotnícke telovýchovné spolky. Organizácie takého typu pred vojnou na Slovensku neboli.

Dôstojníci posádky v Poprade založili Sokol už vo februári 1919, mal 78 členov, z toho 33 žien. Do júla stúpol počet na 218.⁵⁸ Už na jar 1919 usporiadal profesor Jelínek z gymnázia v Liptovskom Sv. Mikuláši zlet Sokolov zo severného Slovenska. Velitelia jednotiek povoľovali cvičenie v miestnych jednotách Sokola, dôstojníci a rotmajstri boli často aj v ich cvičiteľskom zbere. Ako uvidíme ďalej, Sokol mal dôležitú úlohu aj pri postupnom lámaní zotrvačnosti starého uhorského náteru slovenských miest. Hoci hnacím motorom jeho organizácií boli väčšinou Česi, paradoxne pomocou symboliky československej štátnosti, vytrvalým presadzovaním nových sekulárnych sviatkov a rituálov, zatlačaním maďarčiny a nemčiny zo spoločenského styku vlastne pomáhali „poslovenčovať“ Slovensko.

Vplyv posádok na politickú a národnostnú situáciu v mestách bol od začiatku ovplyvnený etnickým zložením mesta, jeho tradíciami a predvojnovou politickou a národnostnou orientáciou. Dlhý čas bolo dôležité i to, akým spôsobom bolo mesto začlenené do republiky. Správy o nepriaznivom prijatí československého vojska miestnym obyvateľstvom sú početné. Niekde, napríklad na severozápadnom Slovensku, išlo o všeobecnú únavu z armád, ktoré už piaty rok prechádzali krajom, žiadali ubytovanie, zásoby, často boli nedisciplinované a „obyvateľstvu na obtiaž“. V Trenčíne, sužovanom strachom pred vzbúreným roľníckym okolím, Slováci prijali vojsko v novembri 1918 s nadšením, ostatní aspoň s úľavou,⁵⁹ v Spišskej Belej sa miestne nemecko-maďarské obyvateľstvo správalo k vojsku „upäto a nepriaznivo“.⁶⁰ „Až mrazila nenávisť, s akou nás prijali mnohí Trnavčania“, napísal po rokoch príslušník „Hanáckej légie“, ktorá oslobodzovala Trnavu.⁶¹ V Bratislave „obyvateľstvo mesta prijalo československé vojsko čiastočne apaticky, čiastočne nepriateľsky a nehostinne“.⁶² V maďarských mestách, ako Komárno bolo ovzdušie otvorene nepriateľské a ich prítomnosť prijímaná ako dočasná oku-

⁵⁵Tamže, 1927.

⁵⁶VHA Trnava, ZVV Bratislava, Spravodajské oddelenie, 1103 /XXIII prez.

⁵⁷VHA Trnava, Hraničiarsky prápor 11, Parkaň. Kronika, 1934.

⁵⁸CHLUMSKÝ, F.: Cestou k slobode. (Zápisky dobrovoľca z r. 1918 – 21.) Vrbové 1938, s. 90 – 91.

⁵⁹Trenčín. Vlastivedná monografia 1. Bratislava 1993, s. 190.

⁶⁰VHA Trnava, Horský prápor IX. Kronika, 1920.

⁶¹CHLUMSKÝ, F.: Cit. dielo, s. 32.

⁶²VHA Trnava, Posádkové veliteľstvo Bratislava. Kronika, 1919. „Uvedomelých Slovákov bolo v Bratislave málo a preto naši vojaci boli prijímaní všade s nepriateľskými pohľadmi a obyvateľstvo svoju náladu pred nimi vôbec neskrývalo“. (Dvacať rokov pešieho pluku 39 /Výzvedný gen. Grazianiho/ v Bratislave. Bratislava 1938, s. 18).

pácia.⁶³ Ešte v júli 1920 pri návrate 7. Tatranského pluku do vlasti „proti očakávaniu bolo privítanie obyvateľstva v Nitre veľmi chladné a tiché, ba ľahostajné. Zodpovedalo to vtedajším národnostným a kultúrnym pomerom v „staroslovanskej“ Nitre“.⁶⁴ Bol to obrovský kontrast s nadšením, s akým boli vítaní v Čechách po prekročení nemeckých hraníc. Roku 1921 osvetový dôstojník 9. pešej divízie nadporučík Sladký konštatoval, že pri styku s verejnosťou majú ťažkosti, „o akých v Čechách a na Morave nemajú ani zdaní“. Vojsko občania podceňujú, jeho činnosť bagatelizujú, kritizujú, civilné obyvateľstvo vidí vo vojsku živel „úplne cudzí“. „Je až príliš nápadné, že náš ľud na Slovensku nevidí vo vojsku svoju vlastnú obranu, že doposiaľ nevidí, že vojsko je s ľudom a že je pre ľud, skrátka, že nevidí v našom vojsku armádu čisto demokratickú.“⁶⁵ Pozoruhodný je postoj správy mesta Kremnice, ktoré dokonca žiadalo zrušenie vojenskej posádky s poukazovaním na škody, ktoré od vojska trpí a na svoju chudobu. Podľa názoru veliteľa 2. čs. pešej divízie však mesto je dosť bohaté, škody preháňa, má vojsko kde ubytovať, háčik je inde. „Obyvateľstvo, väčšinou nemeckej a maďarskej národnosti veľmi nerado nám vychádza v ústrety, sťažuje si pre každú maličkosť, najradšej by videli, aby tu nebol ani jeden československý vojak alebo ako sa uznieslo mestské zastupiteľstvo, už majú tu vojska dosť.“⁶⁶ Neusilujeme sa tu o analýzu stavu, iba o ilustráciu, že od začiatku republiky stála pred vojskom úloha získať si dôveru civilného obyvateľstva a tam, kde boli rozdiely záujmov a predstáv priveľké, dosiahnuť aspoň jeho rešpekt.

Z politického pôsobenia posádok v meste sa doteraz venovala najväčšia pozornosť pôsobeniu ľavicových síl, ktoré v prvých povojnových rokoch nesporne prevládali, ako to dosvedčili aj výsledky volieb roku 1920. V oblastiach so slabšie zakotvenou štátnou správou sa na ich prípravách aktívne zúčastňovali aj dôstojníci.⁶⁷ Ľavicová orientácia vojakov mala na politickú situáciu v mestách závažný vplyv, pretože na Slovensku, kde sa pre zložitú situáciu roku 1919 nemohli konať obecné voľby, boli aj samosprávne orgány obsadené podľa výsledku parlamentných volieb v roku 1920. Tým sa neskreslil iba politický profil mesta neúmerným rastom ľavicových strán, ale niekde aj etnický, čo miestne obyvateľstvo považovalo za negovanie samosprávy a svojich starých privilégií. Vplyv vojska na zloženie miestnych orgánov pravdepodobne posilnil úsilie zakladať „nepolitické“ meštianske alebo občianske strany pri voľbách do obecných samospráv.⁶⁸ Vojaci volili aj v obecných voľbách roku 1923; v posledných, ktorých sa zúčastnili, do parlamentu v roku 1925 sa už ukázala oveľa vyššia politická diferenciácia a podstatné oslabenie ľavice oproti roku 1920.⁶⁹

⁶³Miestne maďarské noviny mali niekoľko mesiacov rubriku o „českých okupačných vojskách“, akýkoľvek styk s československými úradmi miestni činitelia sprevádzali „ohradením“, v ktorom deklarovali že obsadenie považujú za dočasné. Neuznávali ho oficiálne ani po podpísaní Trianonskej zmluvy, odsúdili to na ratifikáciu maďarským parlamentom. Až potom formálne prislušnosť k ČSR uznali. V neďalekom Parkani (dnes Štúrovo) bola situácia priaznivejšia, kronikár hraničiarskeho práporu 11. to retrospektívne pripisoval aj skúsenostiam z r. 1919: „Obyvateľstvo vychádzalo nám v ústrety hlavne po smutných skúsenostiach s bolševickým maďarským vojskom, ktoré všetko vyrabovalo a pred ústupom za minimálne ceny a biele bankovky pod nátlakom nakúpilo. Tak poznalo rozdiel medzi vlastným vojskom a prápor si väzilo“.

⁶⁴7. peší pluk Tatranský. Spomienky a stručné dejiny. Red. IVIČIČ V. a KUJAN J. Nitra 1937, s. 114.

⁶⁵Slovensko, 2. 10. 1921.

⁶⁶VHA Trnava, ZVV Bratislava, 1919, kr. 65. Neprotokolovaná korešpondencia 9.

⁶⁷CHLUMSKÝ, Fraňo: Cit. dielo, s. 92.

⁶⁸Komáromi Lapok, 14. 8. 1920, program Komáromi Városi Párt. Pod dojmom z volieb a výtržností vojakov na zhromaždeniach občianskych strán napísal trnavský týždenník Slovensko 18. 7. 1920: „Náš domáci vojak je všetkým, len Slovákom nechce byť; hranice štátu, vydobytá sloboda, pravý a ustavičný vývin a pokrok ľudu jemu zastaralou, dávno odbytou vecou. Toto vojsko je národu len na ťarchu a nie na obranu a pomoc.“ Pri rozbere obecných volieb roku 1923 v Lučenci týždenník Slovenská národná jednota 20. 8. 1923 konštatuje: „Veľká väčšina Čechov a Česiiek v meste, ako aj českých vojakov uplatnili ten bolševizmus, čo doniesli so sebou z Čiech k nám na Slovensko a hlasovali s komunistami. „

⁶⁹V Trebišove volilo 207 vojakov, z nich sociálnu demokraciu 19, KSČ 29, národných socialistov 38, republikánsku stranu 55, židovskú 22 a HSES 44. VHA Trnava. Hraničiarsky prápor 10, Trebišov. Kronika, 1925.

Významnou politickou aktivitou vojska pri danom pomere politických a etnických síl v mestskej spoločnosti bola prezentácia a presadzovanie štátnej ideológie, čo nebolo jednoduché vzhľadom na jej rozmanitý výklad a konfliktnosť niektorých zložiek s tradičnou politickou kultúrou vplyvných častí mestskej spoločnosti. Samotná prítomnosť posádky v meste dokumentovala existenciu nového štátu, realitu, prijímanú nezanedbateľnými súčasťami mestského spoločenstva s pochybnosťami i s nevôľou. Vedenie armády od začiatku chápalo význam budovania mostov k civilnému obyvateľstvu, najmä na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. V dôvernom rozkaze ministra národnej obrany Dr. Ivana Markoviča z 30. 8. 1920 sa hovorí: „Práve na týchto miestach je chovanie čs. vojsk predmetom zvláštnej pozornosti občanov, ktorých jedna časť hľadá k čs. armáde s nemalými nádejami a je preto trpkou dotknutá nekorektnosťami, zatiaľ čo druhá časť občianstva sleduje celý život vojska s prílišnou kritickosťou a z každého prehmatu a každej nesprávnosti súkromného života vyvodzuje agitačný materiál proti armáde a štátu.“ Rozkaz mal byť prečítaný všetkým dôstojníkom, prichádzajúcim na Slovensko s upozornením, že „každá slabosť pri potlačovaní chýb, ktorých sa dopustia dôstojníci proti dobrému chovaniu je na Slovensku úkladom o bezpečnosť štátu.“⁷⁰

Ukázali sme, ako kultúrne, spoločenské, športové aktivity posádok aj v oblastiach, pred vojnou neobvyklých alebo predtým v neznámych dimenziách „zviditeľňovali“ armádu a lámali ľady k časti verejnosti. Armáda demonštrovala svoju prítomnosť v meste aj početnými a starostlivo organizovanými vystúpeniami pri štátnych sviatkoch, rôznych výročiach, oslavách, ktorých bolo najmä v prvých rokoch veľa; s veľkou pompou a za účasti armády sa oslavovalo dokonca výročie dobytia Bastilly, teda francúzsky štátny sviatok. Roku 1920 boli vojenské prehliadky aj na prvého mája, v Bratislave sa na nej zúčastnil i V. Šrobár.⁷¹ Postupne sa „veľké“ oslavy, teda spojené s prehliadkou jednotky alebo posádky na verejných priestranstvách za prítomnosti zástupcov úradov, spolkov a verejnosti sústredili na 28. október, narodeniny T. G. Masaryka, výročie smrti M. R. Štefánika, výročie bitky pri Zborove. Jednotlivé pluky slávil na verejnosti aj výročia svojho založenia, „plukový deň“. Z hľadiska začleňovania armády do politického života je na Slovensku zaujímavý osud dvoch poprevratových sviatkov, 1. mája a 6. júla, výročie upálenia J. Husa.

V roku 1921 sa 1. máj slávil ešte prehliadkou, lenže potom sa už robili v kasárňach iba dopoludnia prednášky pre vojakov, popoludní verejné športové preteky, alebo zápasy s civilnými klubmi. Časť posádok mala pohotovosť. Tým sa vlastne podarilo 1. máj, ktorý bol štátnym sviatkom, v armáde odpolitizovať. Zložitejšia bola situácia s výročím smrti Jána Husa.

V prvých poprevratových rokoch boli júlové spomienky na J. Husa veľmi okázalé. Roku 1920 usporiadali sprievod v Bratislave s vojenskou hudbou na Kolibu, kde sa pri zapálenej hranici rečnilo a spevokol Zora zaspieval *Kdož jste boží bojovníci*. V Košiciach bývala hranica na vojenskom cvičisku, iniciatívni velitelia horských práporov zariadili, že obrovské hranice planuli na Babej hore, na Choči, na Slavkovskom štíte, v Ružomberku na brehu Váhu. I keď sa na nebyvalé oslavy, pri ktorých často účinkovali vojenské hudby a spevokoly prichádzali pozrieť aj civilisti, slovenské a tým menej maďarské alebo rusínske obyvateľstvo, okrem protestantov oslavy nenadchýňali, boli preň kuriozitou. Ľudáci ich jednoznačne odsúdili ako kultúrnu agresiu. Keď bol roku 1923 6. júl vyhlásený za štátny sviatok, Slovenská pravda napísala, že štátnym sviatkom tento deň byť môže, ale nikdy nie národným. Veľká časť obyvateľstva si Husa neosvojí, ani v Čechách. „Tam každá politická strana má svojho Husa, ktorý, ako my Slováci pozorujeme, s historickým Husom má spoločné len meno a smutný koniec. Páni, nechajte vášho Husa byť Husom, lebo keby žil dnes, verabože vyhlásili by ste ho za

⁷⁰VHA Trnava. ZVV Bratislava, 1920, kr. 100, č. 3733 prez.

⁷¹VHA Trnava. Posádkové veliteľstvo Bratislava. Kronika, 1920. V Prešove roku 1920 otvoril slávnostné predstavenie veliteľ 30. streleckého pluku plukovník Beran prejavom „o znovuzrození Slovenska, ktorý pôsobil veľmi mocne na poslucháčov. Naozaj sme neboli zvyklí počuť takéto slová z úst aktívneho vyššieho dôstojníka.“ (Šarišské hlasy, 4. 5. 1919).

klerikála, ba snáď ešte aj za ľudáka...“⁷² Postupne sa Husove oslavy, podobne ako 1. máj, utiahli do kasární,⁷³ kde sa konali prednášky a vojaci mali voľno. Pre prednášky bolo v bratislavskej posádke už roku 1923 jednoznačne nariadené, „aby prednášajúci nezachádzali do náboženských rozpráv, ktoré by mohli vzbudiť zdanie náboženskej neznášanlivosti.“⁷⁴ V Košiciach sa ešte roku 1925 museli dôstojníci a vojaci pešieho pluku č. 32 povinne zúčastniť slávnosti na Husovom námestí, o rok neskôr zasa lampiónového sprievodu, ale už roku 1927 sa oslavy celkom presunuli do hotelu Salkház s účasťou iba deputácie dôstojníkov, pre vojakov bola prednáška na dvore kasární. O rok sa lampiónový sprievod obnovil, ale roku 1930 už oslavy urobil iba Sokol u svojej telocvični za účasti deputácie dôstojníkov, rotmajstrov a mužstva.⁷⁵ Takéto zatlačenie osláv nebolo však všeobecné. Vo Vranove v horskom delostreleckom oddieli č. 262 sa uspokojili vždy iba s prednáškou, v Parkani roku 1935 išiel vojenský sprievod od stanice cez Štefánikovu ulicu do centra, kde sa k nemu pridali civilisti a pochodovali spolu Tyršovou ulicou k Štefánikovým kasáňiam, kde zapálili hranicu a odzneli slávnostné prejavy.⁷⁶ Ak uvážime, že väčšinu miestnych slovenských a českých obyvateľov v tomto pohraničnom meste tvorili štátni zamestnanci je „štátotvorná“ demonštrácia a symbolika osláv očividná. V Lučenci hojnú účasť obecnstva z mesta i okolia zabezpečovala početná protestantská komunita.

Pomerne rýchlo sa vžili oslavy narodenín prezidenta T. G. Masaryka 7. marca. Nadviazali na tradíciu hlavného štátneho sviatku z monarchie, ktorým boli narodeniny panovníka. Pri okrúhlych výročia prezidenta (1920, 1930, 1935) boli oslavy okázalejšie, inak sa väčšinou konali v kasáňiach, navonok boli koncerty, prípadne účasť na celomestských podujatiach. Podobne sa pripomínalo aj výročie smrti M. R. Štefánika, štátny sviatok 28. október a výročie bitky pri Zborove 2. júla. I keď bol tento deň vyhlásený za sviatok všetkých vojenských útvarov, ústavov a úradov až roku 1928, oslavoval sa i predtým.⁷⁷ Štandardný program osláv 28. októbra sa ustálil už v roku 1919 a bol samozrejme upravovaný celoštátne MNO. V Banskej Bystrici roku 1919 v predvečer sviatku pochodoval fakľový sprievod (neskôr bol nahradený modernejším lampiónovým) hlavný ulicami za sprievodu posádkovej hudby. Ráno 28. októbra hudobný budiček, oslava s prejavmi a defilé vojska, 28 delostreleckých rán, slávnostné bohoslužby s delegáciami úradov a vojska. Odpoľudnia športové preteky, večer slávnostná akadémia.⁷⁸ Neskôr bola pravidelnou súčasťou osláv aj prisaha nováčikov. Kronikár IV. horského práporu sa domnieval, že v meste ako Sv. Liptovský Mikuláš práve vojenská prehliadka „robí na obyvateľstvo veľký dojem“.⁷⁹ Vytrvalé opakovanie slávností, ktoré sa stali súčasťou ročného rytmu života mesta i všeobecná politická konsolidácia prinášala ovocie. Kronikár VI. horského práporu v Ružomberku roku 1926 zaznamenal: „Sviatok sa pomaly v ľude vžíva, na poliach sa už ako po iné roky nepracuje, obecnstvo sa zúčastňuje vojenských osláv v stále väčšom počte.“⁸⁰ Kronikár V. horského práporu z toho istého mesta za rok 1928

⁷²Slovenská pravda, 15. 7. 1923.

⁷³Stráž, 7. 7. 1927.

⁷⁴VHA Tmava, Posádkové veliteľstvo Bratislava. Kronika, 1923.

⁷⁵VHA Tmava, Peší pluk 32, Košice. Kronika, 1923, 1927, 1930.

⁷⁶VHA Tmava, Hraničiar sky prápor 11, Parkáň. Kronika, 1935.

⁷⁷V Lučenci roku 1927 boli slávnostné podujatia každú nedeľu a sviatok v júni až do 6. júla: konské dostihy, letecký deň, ľahkoatletické preteky vojska a Ťmky, zlet Sokola, divadlo, odhalenie pomníka padlým, alegorický sprievod, záhradná slávnosť, výstava o légiiach, vystúpenie speváckeho zboru slovenských učiteľov, koncerty hudby ppl. č. 25. (Stráž, 16. 5. 1927). Oslavy boli súčasne pripomienkou 8 výročia bojov pri Lučenci; reliéf dievčaťa, podávajúceho kvety osloboditeľovi na veľkom bloku zhotovit zadarmo sochár kapitán Al. Vrťiška z ppl. č. 25, prispel naň Pamätník oslobodenia v Prahe 5000 Kč, zvyšok 10 864 Kč dal osvetový zbor posádky. (Stráž, 30. 6. 1927).

⁷⁸VHA Tmava, ZVV Bratislava, 1919, kr. 41. Gen. štáb, politické oddelenie, 1107.

⁷⁹VHA Tmava, Horský prápor IV, Liptovský Mikuláš. Kronika, 1922.

⁸⁰VHA Tmava, Horský prápor VI, Ružomberok. Kronika, 1926. Na rok 1927 kronikár navrhoval, aby sa oslavy 28. októbra spestrili o rôzne preteky a pod. prístupné aj pre nevojakov, „aby sa tu v Ružomberku oslavy rýchlejšie vžili, až by nakoniec bol 28. október skutočným sviatkom, dňom skutočnej radosti“.

s potešením zapísal, že zatiaľ čo dovtedy lampiónový sprievod robilo iba vojsko, teraz si ho usporiadalo samo obyvateľstvo. Na prehliadke vojska bolo veľa civilistov, rovnako aj na kladení základného kameňa na pomník Slobody, na odhalení pamätnej dosky legionárovi a pomníka roku 1918 padlých miestnych gardistov.

Vzťah obyvateľstva sa menil podľa názoru súčasníkov aj v takých prv odmietavých mestách, ako Bratislava, Košice, Nové Zámky. V Nových Zámkoch roku 1919 usporiadali v predvečer 28. októbra lampiónový sprievod. Vpredu pochodovala rota vojakov v plnej zbroji, školáčky z oboch strán chránili vojaci a Sokoli. Po civiloch nasledovala zasa rota vojska. Po 8 rokoch pamätník spomínal: „Toto zostavenie sprievodu bolo nám symbolickým znázornením, kde chceme dospieť a súčasne tiež ilustruje pomery toho času... Vojsko bolo nám vtedy jedinou oporou, keď zákony naše, ba ani štát náš nebol veľkou čiastkou obecnstva rešpektovaný. Žiactvu vtedy dali sme zvláštnu ochranu. Sprievod dopadol kl'udne, tých niekoľko hodených kameňov spoza plotov žiadne z detí nezasiahli, leteli vysoko, preleteli ponad sprievod a narazili do múrov na druhej strane.“⁸¹

Pri desiatom výročí je už situácia v meste iná. Večer pri lampiónovom sprievode boli osvetlené všetky výklady. Podľa Ujvári ujság „dobrým príkladom šiel starý vodca maďarstva Jozef Ozorai a osvetlil si pri sobotňajšom sprievode obloky. Sprievod končil pred Sokolovňou, pri slávnosti vystupoval aj maďarský rečník, spieval zbor maďarských učiteľov a po maďarsky aj spevokol miestnych kovorobotníkov.“ Toľko ľudu ešte nebolo v novozámockých uliciach nikdy.⁸² V Košiciach s veľkými vojenskými tradíciami sa ľady lámali, zdá sa že na udalostiach, ktoré neboli natoľko „štátne“ ako „ich“ plukov. Roku 1927 pri prehliadke posádky, keď peší pluk č. 32 dostával kópiu zástavy, hoci to bolo vo všedný deň, zúčastnilo sa mnoho obecnstva. Pri desiatom výročí založenia pluku 10. 6. 1928 na oslavách podľa záznamu kronikára bola účasť obecnstva „prekvapujúca a na košické pomery nebývalá“. Pri nasledujúcej veselici „opäť je potrebné zdôrazniť priaznivý jav, že medzi obecnstvom bolo početne zastúpené aj maďarské obyvateľstvo“. Roku 1933 konštatoval, že na oslavách 28. októbra „toho roku sa zúčastnili aj zložky obyvateľstva, ktoré sa doteraz iba trpne štátnemu sviatku prizerali“.⁸³

V Bratislave bolo vojsko agilné pri všetkých štátnych sviatkoch, oslavách i štátnych návštevách, účasť úradníkov a štátnych zamestnancov bola viac-menej povinná alebo aspoň žiadúca, ale i tu prelom v účasti širších vrstiev mešťanstva nastal tiež asi až v druhej polovici dvadsiatych rokov. Roku 1927 považoval kronikár posádky za potrebné osobitne zaznačiť na 10. výročie bitky pri Zborove účasť obecnstva, „ktoré v prvých rokoch po prevrate všetky významné jubileá temer ignorovalo“.⁸⁴ Veliteľ čestnej roty pri návšteve T. G. Masaryka v Bratislave roku 1921, prekvapený srdečným privítaním prezidenta v meste roku 1930 spomínal: „Vtedy, pri zájazde roku 1921 v málo konsolidovaných pomeroch zúčastnilo sa privítania iba obecnstvo československej národnosti. Ostatné občianstvo, okrem vlajkovej výzdoby svojich domov sa verejných prejavov až na malé výnimky vôbec nezúčastnilo.“ Rozdiel si všimol i Masaryk.⁸⁵ Záujem o armádu a cez ňu aj o obranu štátu (a naopak) začiatkom tridsiatych rokov je badateľný na oslavách, prehliadkach, väčšou účasťou rôznych spolkov, miest a obcí pri odovzdávaní zástav, stúh, pri výročiach miestnych plukov a samostatných práporov. Pri oslave narodenín prezidenta E. Beneša 28. 5. 1936 po prehliadke na Námestí slobody prešiel mestom sprievod vojakov a 12 000 školských detí, pozdravovaný obecnstvom.

„Kronikár, majúci možnosť sledovať vývoj Bratislavy od prvých počiatkov štátnej samostatnosti s pocitom radosti zaznamenáva túto skutočnosť, tak kontrastujúcu s prvými prehliadkami a poprevratových rokoch, keď okrem niekoľko vyšších štátnych úradníkov boli

⁸¹Slovenský juh, 25. 6. 1927.

⁸²Ujvári Ujság, 4. 11. 1928.

⁸³VHA Trnava, Peší pluk 32, Košice. Kronika, 1927, 1928, 1933.

⁸⁴VHA Trnava, Posádkové veliteľstvo Bratislava. Kronika, 1927.

⁸⁵Tamže, 1930.

prehliadkové miesto tak aj ulice mesta prázdne. Obyvateľstvo bez záujmu, štátne vlajky na niekoľkých verejných budovách a ruch na uliciach priamo udivujúci svojou provokatívnou ľahostajnosťou. Pätnásť rokov samostatnosti urobilo Bratislavu tým, o čom kedysi snívajú slovenskí vlastenci so Štúrom na čele, srdcom a hlavným mestom slovenským i Slovenska.⁸⁶

Prejavy verejnosti pri oslavách, oficiálnych príležitostiach a pod. netreba preceňovať, ale ani ignorovať. Vojsko, posádka, armáda stáli sa po počiatočnom odmietaní alebo ľahostajnosti, zapríčinenými vojnovou skúsenosťou, národnostnými alebo štátoprávnymi dôvodmi znova súčasťou života mesta, a to intenzívnejšie, ako to bolo pred prvou svetovou vojnou. Pôsobili tu zmeny v charaktere armády, ktorá zložením dôstojníckeho zboru, demokratickejším duchom, proklamovaním a presadzovaním poslania armády ako nepolitickej v zmysle straníckom, ale politickej v zmysle republikánskom, hlbšie prenikala do tkaniva kultúrneho, sociálneho i politického života mesta, ako to bolo v monarchii. Iste tu pôsobili aj postupné zmeny v národnom zložení posádok, menšie v dôstojníckom zbore, výraznejšie v raste počtu slovenských vojakov, najmä v tridsiatych rokoch.⁸⁷ Úlohu mohlo mať aj jazykové približovanie, na jednej strane si obyvateľstvo pasívne osvojilo češtinu, v roku 1918 prinajmenej nezvyklú, na druhej strane aspoň časť dôstojníkov a gázistov si osvojilo slovenčinu a maďarčinu, čo vojenská správa napomáhala.⁸⁸

Okrem hmatateľných dôsledkov prítomnosti vojska, napríklad pre hospodársky život mesta, nemožno obchádzať ani také ťažko dokumentovateľné fenomény, ako obyvateľstvo vnímalo existenciu posádky, čo výrazne potvrdzovalo „mestskosť“ príslušnej lokality. Také javy, ako spontánne vítanie posádky vracajúcej sa z niekoľkotýždňového letného cvičenia „domov“,⁸⁹ preplnené chodníky pri prehlídkach svedčia o postupnom „zdomácnení“ aj nových posádok či o akceptovaní novej rovnosaty „starých“ plukov obyvateľstvom mesta, ktoré sa za dvadsať medzivojnových rokov zmenilo iba málo. Do akej miery tu pracoval milosrdný historický čas, a do akej miery to bolo výsledkom toho sústredného úsilia, ktoré sme naznačili, môže zodpovedať až monografický výskum všetkých načrtnutých tematických okruhov a problémov.

⁸⁶Tamže, 1936. V nasledujúcich rokoch sa však už verejné vojenské oslavy narodenín Beneša nekonali.

⁸⁷Tradovaná schéma, že „Slováci slúžili v medzivojnovom období v Čechách“, v tridsiatych rokoch už platila čoraz menej. V hraničiarском prápore 11 v Parkani slúžilo v r. 1937 22 % Čechov, 71 % Slovákov, 7 % Nemcov. V horskom prápore IV. v Liptovskom Sv. Mikuláši r. 1932 bolo 60 % Slovákov, 10 % Čechov a 30 % Nemcov. K horskému delostreleckému oddielu 262 vo Vranove nastupovalo od r. 1930 viac nováčikov Slovákov ako Čechov a Rusínov. Zdá sa však, že sa dôsledne zachovávalo pravidlo, že Maďari slúžili prezenčnú službu mimo územia Slovenska.

⁸⁸Jazyková situácia v armáde bola zložitá a vyžaduje si analýzu. Na jednej strane boli predpísané skúšky pre dôstojníkov „zo štátneho jazyka“ určené najmä pre prevzatých rakúskych dôstojníkov, z ktorých mnohí lepšie ovládali nemčinu, na druhej strane bola snaha, aby dôstojníci (podobne ako v armáde monarchie) ovládali jazyk mužstva, teda aj slovenčinu, čo bolo dôležité z hľadiska výcviku i psychologicky. Doklady sú aj o tom, že jazykové usmernenie dôstojníkov bolo spoluurčené aj potrebami lepšej komunikácie s obyvateľstvom v mieste posádky. V hraničiarском prápore 11 v Parkani roku 1937 usporiadali pre dôstojníkov kurz maďarčiny, „jazyka prevážnej väčšiny obyvateľstva okresu“. Pre mladších dôstojníkov bol kurz povinný. (Kronika, 1937).

⁸⁹VHA Tmava, Horský prápor II, Trstená (Dolný Kubín). Kronika, 1923.

LÍPTÁK, L.: MILITÄR UND STADTGESELLSCHAFT IN DER ZEIT ZWISCHEN ZWEI
WELTKRIEGEN IN DER SLOWAKEI

Von der Problematik der Wirkung der ständigen Garnisonen auf die Stadtgesellschaft in Jahren 1918 – 1938 ausgehend, werden im Text vier Bereiche erörtert: 1. Einfluss Militär auf Wirtschaft der Stadt. 2. Aufbau der Kasernen und Urbanismus. 3. Militär und das Kulturleben in der Städten. 4. Einfluss der Garnison auf die politische und Nationalitätssituation in der Stadt.

Alle diese Einflüsse liessen sich in verschiedenem Masse schon im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts zeigen, vor allem infolge der Einführung der allgemeinen Wehrpflicht. Nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik im Jahre 1918 wurden neue Elemente intensiver. Durch Veränderung geopolitischer Stellung der Slowakei wurde Anzahl der Garnisonen vor allem in der kleineren Städten höher, in denen die Soldaten häufig über 20% der Gesamtbevölkerung bildeten. Damit wurde das Heer zum bedeutenden Bestandteil der Stadtwirtschaft und aufgrund dieser Situation forderten die kleineren Städte in grösserem Masse die Errichtung und Verbreitung der Garnisonen. Beim Aufbau der Kasernen wurden die Städte bereit, erhebliche finanzielle Opfer und die Verschuldungen mitzubringen. Anzahl der Garnisonen, höheren Militärkommandaturen und Militäreinrichtungen erhöhte sich auch nach der Steigerung der Aussenbedrohung des Staates in 30-er Jahren. Als neue Erscheinung war auch der umfangreiche Aufbau der Wohnungen für die Unteroffiziere. Nach dem Krieg setzten einige traditionelle und kulturelle Aktivitäten der Armee fort, z.B. im Bereich der Militärmusik. Kulturelles Wirken verbreitete sich jedoch in den Bereich der Amateurmusik, des Lientheaters, der Hilfe bei der Organisation der Massenkörpererziehung, vor allem im Verein Sokol. Die Aktivitäten der Militärbesatzung waren häufig als Unterstützung und Bestandteil des gesellschaftlichen und kulturellen Lebens in kleineren Städten und die Öffentlichkeit nahm es als ausdrucksvolles und ein neues Element, als unterschiedliches Zeichen von der Armee und Monarchie wahr. In der grossen Städten mit entwickelter Kultur tritt das Heer als ein bedeutender Konsument der professionellen Kultur auf. Die Garnisonen halten wichtige Aufgabe bei der Festigung des neuen Staates und halfen der Stadtbewohnern ihn zu akzeptieren. Die Ankunft des tschechoslowakischen Heeres in Jahren 1918 – 1919 wurde nicht immer positiv, entweder wegen der Müdigkeit oder der Kriegszeiten und der Armee oder ausgehend von der Nationalitätsgründe, betrachtet. Besonders in den Regionen mit der ungarischen (magyarischen) Bevölkerung wurde das Heer häufig aufrichtig feindlich wahrgenommen. Durch die ausdauernde sportliche und gesellschaftliche Aktivität integrierte sich allmählich das Heer in die städtische Komunität, die began als Standardbestandteil des Lebens und Images der Stadt akzeptiert zu werden. Durch die Organisation oder durch markante Mitbeteiligung an den festlichen Veranstaltungen der neuen Staatsfeiertagen, Erinnerungstagen und Feiern, die der tschechischen und slowakischen Persönlichkeiten der Kultur und Geschichte gewidmet wurde, durch Aufbau der Denkmäler usw., festigte und führte das Heer auch die Rituale der neuen Staatlichkeit, ein. Die tschechoslowakische Armee unterstützte hauptsächlich die republikanische Idee. Trotzdem, dass das Offizierkorps in ersten Jahren ausser den kleinen Ausnahmen von tschechischen Offizieren zusammengestellt war und auch Mehrheit der sonstigen Soldaten auf dem Gebiet der Slowakei ausgehend von Nationalität die Tschechen und Deutschen waren, hat die Armee durch eigene kulturellen und politischen Aktivitäten zum slowakischen Charakter der Stadtgesellschaft beigetragen, auf alle Fälle wenigstens aus der Stadtgesellschaft der ungarischen Charakter abgeschaffen. Grundidee der Armee war der Tschechoslowakismus aber aufgrund der Erfahrungen wurde von empfindungslosen Übertragung der Gewohnheiten und Ritualen aus dem tschechischen Teil des Staates nach Slowakei allmählich zurückgetreten, z.B. von den pompöse Feiern des Jan Hus usw. Sie bemühte sich, auch wenn nicht von Betonung ausreichend, den realen Sprachverhältnissen in der Slowakei anzupassen. Der Text ist eine verbreitete Fassung einer am Seminar des Militärgeschichtlichen Amtes am 22. 03. 1999 vorgetragene Vorlesung, ausserhalb der Literatur richtet sie sich nach jeweiligen Presseartikel und nach den Archivbestände der einzelnen Truppenteile und Standorten, die im Militärgeschichtlichen Archiv in Trnava eingeräumt sind.